

۳۸۱۷۹

۷/۵/۱۳۹۳

اطلاعات و امنیت در کتاب و سنت

مؤلف:

حجة الاسلام عبد الله بخشی

دانشکده اطلاعات

معاونت پژوهش و تولید علم

۱۳۹۳

سرشناسه: بخشی، عبدالله، ۱۳۳۱-
 عنوان و نام پدیدآور: اطلاعات و امنیت در کتاب و سنت / مولف عبدالله بخشی؛ [برای] دانشکده
 اطلاعات، معاونت پژوهش و تولید علم.
 مشخصات نشر: دانشکده اطلاعات، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: ۳۴۶ ص. ش ۱۷۷
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
 موضوع: سازمان اطلاعاتی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
 موضوع: سازمان اطلاعاتی -- جنبه‌های قرآنی
 موضوع: امنیت ملی - جنبه‌های مذهبی - اسلام
 موضوع: امنیت ملی -- جنبه‌های قرآنی
 موضوع: جای رسی (اسلام)
 شناسه افزوده: شکده اطلاعات. معاونت پژوهش و تولید علم
 شناسه افزوده: دانشکده اطلاعات
 رده‌بندی کنگره: ۶۰۹۳ الف ب / BP۲۳۱
 رده‌بندی دیویی: ۶۱۷/۴۸۰۲
 شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۵۵۱۰۹۹

مشخصات:

عنوان: اطلاعات و امنیت در کتاب و سنت
 مؤلف: عبدالله علی بخشی
 ناشر: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشکده اطلاعات
 شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
 تاریخ انتشار: ۱۳۹۳
 نوبت چاپ: اول
 قیمت: ۱۵۰/۰۰۰ ریال
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۹۵۱-۳-۹
 تهران: صندوق پستی ۱۶۷۶۵-۱۴۳۸

«تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلی یا جزئی به هر صورت
 (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.»

تلفن: ۲۲۴۶۹۷۳۹

مقدمه ناسر

مقوله اطلاعات و امنیت از جمله ابزارهای ضروری و موردنیاز کلیه جوامع، نظام‌ها و حکومت‌ها در طول تاریخ محسوب می‌گردد. دین مبین اسلام نیز به عنوان جامع‌ترین و کامل‌ترین دین الهی که برای تأمین آسایش و آرامش فردی و اجتماعی بشر نازل شده است، بر اساس مبانی اعتقادی و ارزش‌های خود به این مقوله نگریسته است.

از آنجایی که خدای سبحان، سوف از ارسال رسل و نزول کتب آسمانی را ایجاد گسترش عدالت دانسته و سامان دادن به زندگی فردی و اجتماعی بشر و حفظ نظم و آرامش و امنیت در جامعه تنها در سایه حکومت نبوت می‌یابد، لذا حکومت اسلامی نیز از این قاعده مستثنی نبوده و قرآن کریم، سیره حضرت رسول کرم (ص) و ائمه معصومین (ع) نیز طبق آیات، روایات و احادیث معتبر، مؤید این حقیقت است که رعا اطلاعات پنهان تا چه اندازه مدنظر و مورد توجه آن بزرگواران بوده است. نکته اساسی قابل تمایز بین توجه به جمع‌آوری اطلاعات پنهان جهت ایجاد و حفظ امنیت در جامعه از دیدگاه اسلام و حکومت اسلامی با سایر حکومت‌ها در این است که هدف، وسیله را توجیه نکرده و از نظر قوانین اسلام، اصل اولی، حرمت در تجسس و جمع‌آوری اطلاعات پنهان می‌باشد، اما در مواردی خاص، این موضوع نه تنها جایز، بلکه واجب نیز شمرده شده است.

کتاب حاضر سعی کرده است تا در سه بخش، طی فصول مختلف مشروعیت تجسس و کسب اطلاعات پنهان برای ایجاد و حفظ امنیت اجتماعی در حاکمیت اسلامی را از

طریق آیات، روایات و احادیث معتبر بررسی و ضمن بیان مفاهیم و کلیات موضوع، موارد وجوب، جواز و حرام آن را در مبانی قرآنی و فقهی جستجو نماید و ضمن آسیب‌شناسی نیروهای اطلاعاتی در جامعه اسلامی از منظر دینی، راه‌کارهایی جهت حفظ نیروهای اطلاعاتی به نقل از بزرگان دین ارائه نماید.

معاونت پژوهش و تولید علم دانشکده اطلاعات فرصت را مغتنم شمرده و با انتشار این کتاب، کارشناسان اطلاعاتی و علاقه‌مندان را به مطالعه آن و آشنایی هر چه بیش‌تر با موضوع از دیدگاه اسلام و معصومین^(ع) و چگونگی احکام آن دعوت می‌نماید.

معاونت پژوهش و تولید علم

۱۵	مقدمه
۱۸	پیشینه بحث

بخش اول: مفاهیم و کلیات

۲۹	فصل اول: مفاهیم
۲۹	گفتار اول: اطلاعات
۲۹	الف: معنای لغوی اطلاعات
۳۰	ب: معنای اطلاعات در اصطلاح
۳۱	گفتار دوم: اقسام اطلاعات
۳۲	الف: مدار اطلاعاتی (چرخه اطلاعاتی)
۳۳	ب: اقسام اطلاعات بر حسب روش های جمع آوری
۳۴	ج: اقسام اطلاعات بر حسب منابع جمع آوری
۳۶	د: انواع اطلاعات بر حسب هدف
۳۶	ه: اقسام اطلاعات بر حسب مضامین اطلاعاتی
۳۸	و: طبقه بندی اطلاعات
۳۹	ز: امنیت
۴۴	ح: تجسس

ط: تجسس (به حاء مهمله).....	۵۲
گفتار سوم: جایگاه بحث تجسس در ابواب فقهی.....	۵۵
الف: ابواب فقهی.....	۵۵
ب: عین.....	۶۱
ج: حریم.....	۶۳
د: مصادیق از حریم خصوصی.....	۶۵
هـ: سب.....	۶۶
و: نفی و عریف.....	۶۶
ز: بحث.....	۶۸
ح: اشاعه و اشاعه.....	۶۹
ط: فقه.....	۶۹
ی: منابع فقه.....	۷۰

فصل دوم: کلیات..... ۷۵

گفتار اول: پیشینه اطلاعات و تجسس.....	۷۵
گفتار دوم: پیشینه جاسوسی در ممالک اسلامی.....	۸۲
گفتار سوم: جایگاه اطلاعات در اسلام.....	۸۵
گفتار چهارم: شیوه‌های اطلاعاتی در قرآن.....	۸۶
اقدامات و شیوه‌های اطلاعاتی در داستان حضرت موسی ^(ع) و حصت ^(ع)	۸۶
گفتار پنجم: اطلاعات در زمان رسول اکرم ^(ص)	۱۱۳
الف: راه‌کارهای رسول خدا ^(ص) جهت حفظ مسلمانان و امنیت جامعه اسلامی.....	۱۲۰
۱. ایجاد شبکه اطلاعاتی.....	۱۲۱
۲. ساخت مسجد.....	۱۲۳
۳. عقد اخوت.....	۱۲۴

۴. بستن پیمان‌های دفاعی و نظامی با طوائف و همسایگان..... ۱۲۴
۵. پیمان عدم تجاوز..... ۱۲۵
۶. تشکیل عرافت..... ۱۲۶
- ب: چرخه اطلاعاتی در تشکیلات رسول اکرم (ص)..... ۱۲۶
- ج: اهداف اطلاعاتی رسول اکرم (ص)..... ۱۲۸
- د: اطلاعات در زمان امیرالمؤمنین علی (ع)..... ۱۲۸
- هـ: سایه جمع‌آوری اطلاعات در سازمان اطلاعات حضرت علی (ع)..... ۱۲۹
- و: روش‌های انتقال اطلاعات در زمان حضرت علی (ع)..... ۱۲۹
- گفتار ششم: جایگاه امنیت در قرآن و سنت..... ۱۳۰
- الف: امنیت در قرآن و سنت..... ۱۳۰
- ب: معانی امن در قرآن..... ۱۳۱
۱. عدم خوف..... ۱۳۱
۲. حفظ..... ۱۳۱
۳. طمأنینه..... ۱۳۱
۴. عدم الخیانه..... ۱۳۲
۵. اجاره (پناه دادن، مکان امن)..... ۱۳۲
۶. ثقه..... ۱۳۲
۷. سلامت و پیروی..... ۱۳۳
- ج: اهمیت و جایگاه امنیت در قرآن..... ۱۳۳
۱. رشد معنوی در سایه امنیت امکان‌پذیر است..... ۱۳۳
۲. امنیت مقدم بر عبادت است..... ۱۳۴
۳. امنیت از نعمت‌های مهم خداوند است..... ۱۳۵
۴. شهر امن شهر نمونه و ایده‌آل..... ۱۳۵
۵. امنیت بزرگ‌ترین پاداش خدا به ایمان آوردگان..... ۱۳۶

۶. امنیت نوید خدا به انسان‌های صالح..... ۱۳۷
۷. امن‌ترین مکان، مقدس‌ترین مکان الهی..... ۱۳۷
- د: امنیت در روایات..... ۱۳۸
- ه: امنیت در ادعیه..... ۱۴۱
- و: امنیت، وسیله یا هدف..... ۱۴۴
- ز: امامت و نظم و امنیت..... ۱۴۶
- ح: جایگاه امنیت در مبانی فقهی..... ۱۴۸
۱. نقش امنیت در عبادات مشروط به طهارت..... ۱۴۹
۱. نقش امنیت در نماز..... ۱۴۹
۳. نقش امنیت در حج..... ۱۵۰
۴. وجود شرط امنیت در امر بمعروف و نهی از منکر..... ۱۵۱
۵. وجود شرط امنیت در دفاع از مال..... ۱۵۱
۶. وجود شرط امنیت در اقامه حدود..... ۱۵۱
۷. موارد به تأخیر افتادن اقامه حدود..... ۱۵۱
۸. وجود شرط امنیت در قصاص..... ۱۵۲
۹. توقف اجرای حد یا قصاص بر پناهنده حرم..... ۱۵۲
۱۰. امان دادن به کفار در میدان جهاد..... ۱۵۲
۱۱. نقش احکام تکلیفی در امنیت..... ۱۵۳
۱۲. نقش احکام جزایی در امنیت..... ۱۵۳

بخش دوم: احکام تجسس و جمع‌آوری اطلاعات

- فصل اول: احکام مختلف فقهی تجسس..... ۱۵۹
- گفتار اول: تجسس حرام..... ۱۶۰

- الف: ادله دال بر حرمت تجسس از عورات و حریم خصوصی افراد..... ۱۶۰
۱. ادله حرمت تجسس از کتاب قرآن..... ۱۶۰
 ۲. اقوال فقها..... ۱۶۱
- ب: آیات دال بر حرمت اشاعه فحشاء..... ۱۶۵
- ج: ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان و استیناس..... ۱۶۸
- د: آیات دال بر وجوب حجاب و حرمت نگاه کردن به دیگران..... ۱۷۱
- ادله حرمت تجسس در حریم خصوصی در روایات..... ۱۷۳
۱. روایات دال بر نهی از تتبع در عورات و اسرار دیگران..... ۱۷۳
 ۲. احادیث دال بر نهی از سخن چینی و نمایی..... ۱۷۸
 ۳. احادیث دال بر حرمت شنیت..... ۱۸۰
 ۴. احادیث دال بر حرمت حواصل..... ۱۸۱
 ۵. احادیث دال بر حرمت استراق سمع و بصر..... ۱۸۲
 ۶. اقوال فقها..... ۱۸۳
- و: ادله عقلی بر حرمت تجسس در حریم خصوصی..... ۱۸۶
- ز: اجماعی بودن حرمت تجسس..... ۱۸۷
- گفتار دوم: تجسس بر ضد نظام اسلامی..... ۱۸۸
- الف: کتاب..... ۱۸۹
- ب: سنت..... ۱۹۶
۱. روایات دال بر مجازات جاسوس..... ۱۹۶
 ۲. روایات دال بر حرمت بیع سلاح و تدارکات جنگی با دشمنان..... ۱۹۸
 ۳. اقوال فقها..... ۲۰۰
- ج: دلیل عقلی بر حرمت..... ۲۰۱
- گفتار سوم: تجسس واجب..... ۲۰۲
- الف: اقوال فقها..... ۲۰۲

- ب: جمع‌بندی اقوال و نظریه ۲۰۸
- ج: ادله و جوب تجسس ۲۱۱
۱. بناء عقلا ۲۱۱
۲. کتاب ۲۱۴
۳. احادیث و روایات ۲۲۰
- د: اهداف و مراکزى که معصومین^(ع) نسبت به آنها تجسس و جمع‌آوری می‌کردند ۲۲۱
۱. تحرکات نظامی و امکانات توانایی‌های دشمنان ۲۲۲
۲. کارگزاران و کارکنان حکومت ۲۳۵
۳. قضات ۲۴۱
۴. گروه‌های مخالف و منافقین ۲۴۲
۵. جریان‌های سیاسی ۲۴۳
۶. جاسوسان و نیروی نظری دشمن ۲۴۵
۷. اوضاع داخلی و عمومی ۲۴۷

- فصل دوم: مجازات جاسوس ۲۵۱
- گفتار اول: حکم جاسوس مسلمان ۲۵۳
- گفتار دوم: مجازات جاسوس ذمی ۲۶۴
- گفتار سوم: جاسوس مستأمن ۲۷۲
- گفتار چهارم: جاسوس کافر حربی ۲۷۳

بخش سوم: مباحث تکمیلی

- گفتار اول: شرایط و اوصاف نیروهای اطلاعاتی از منظر منابع اسلامی ۲۷۷
- الف: ایمان و اعتقاد ۲۷۷

۲۷۹.....	ب: داشتن قدرت تجزیه و تحلیل
۲۸۰.....	ج: هوش و ذکاوت
۲۸۱.....	د: سعه صدر
۲۸۲.....	ه: جامع‌نگری و به‌جای تنگ‌نظری و یک‌سویه‌نگری
۲۸۳.....	و: امانت‌داری
۲۸۴.....	ز: راستگویی
۲۸۵.....	ح: اجاعت
۲۸۶.....	ط: است در ارائه واقعیات
۲۸۷.....	ی: وافت
۲۸۸.....	ک: رازداری
۲۹۰.....	ل: رعایت حیطه‌بندی
۲۹۰.....	م: داشتن اخلاق صالح
۲۹۱.....	ن: گمنامی

گفتار دوم: آسیب‌شناسی مشاغل اطلاعاتی

۲۹۴.....	الف: غرور
۲۹۶.....	ب: قدرت‌طلبی
۲۹۸.....	ج: توجیه‌گری
۳۰۰.....	د: سوءظن
۳۰۵.....	ه: عدم پابندی به قانون
۳۰۵.....	و: از بین رفتن قبح برخی از گناهان
۳۰۷.....	ز: افشای اسرار

گفتار سوم: راه‌کارهای مقابله با آسیب‌های مشاغل اطلاعاتی

۳۱۰.....	الف: تقوای الهی
----------	-----------------

- ب: انس و ارتباط با قرآن..... ۳۱۲
- ج: عبادت و توسل..... ۳۱۲
- د: مطالعه سرگذشت خوبان و یاد یاران..... ۳۱۳
- ه: ارتباط و دوستی با خوبان..... ۳۱۴
- و: طرح مداوم مباحث و صفات اخلاقی..... ۳۱۴
- ز: برخورد قاطع با متخلفین..... ۳۱۵

منابع و مأخذ..... ۳۱۷

www.ketab.ir

مقدمه

تجسس و جمع‌آوری اخبار و اطلاعات، از جمله نیازهای طبیعی انسان است که ریشه در حس کنجکاوی و تقویر طای و پیش‌افزایی وی دارد.

انسان در ابتدا بر اساس نیازهای شش‌گانه، در محدوده شناسایی دشمنان و رقیبان، شناخت محیط پیرامونی، و اطلاع از اوضاع احوان دیگران اقدام به جمع‌آوری اخبار و اطلاعات می‌نمود. به مرور زمان با شکل‌گیری و گسترش جوامع و دولت‌ها، رقابت، قدرت‌طلبی، دشمن‌ستیزی و تضاد منافع کشورها و حکومت‌ها با هم‌دیگر بوجود آمد و متعاقب آن جنگ‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شکل گرفت. در جنگ‌ها، نیاز به شناسایی و بدست‌آوردن اطلاعات موردنیاز از توانایی‌های لجستیکی، تجهیزات، امکانات و نیروی انسانی دشمنان، از اولویت‌ها و نیازهای اولیه همه جناح‌های متخاصم بود. این نیاز موجب شد که تجسس و جمع‌آوری اطلاعات و اخبار از اهمیت و اولویت بسیار بالایی برخوردار گردد و کلیه حکومت‌ها، جوامع و نظام‌های سیاسی را بر آن داشت تا تشکیلات و سازمان‌های مستقلى در درون خود برای تجسس و جمع‌آوری اطلاعات، سازمان‌دهی و ایجاد نمایند.

وظیفه این سازمان‌ها و تشکیلات، جمع‌آوری اطلاعات از دشمنان، مخالفین، همسایگان، جریان‌ات داخلی و مسائل مختلف داخلی و خارجی کشور و در نهایت حفظ اسرار نظام از دسترسی بیگانگان می‌باشد.

رشد مهارت‌های علمی و صنعتی بشر در عرصه‌های مختلف موجب شد، جمع‌آوری اطلاعات نیز به همان نسبت متحول و از پیچیدگی و فن‌آوری بسیار بالایی برخوردار و هم‌چنان هر روز بر دامنه و ابعاد آن افزوده گردد.

در دوران معاصر، ابزار و لوازم تجسس و جمع‌آوری اخبار و اطلاعات به حدی از رشد و پیچیدگی رسیده است که مرزها را در نوردیده و جهان را به دهکده‌ای با دیوارهای شیشه‌ای تبدیل نموده است.

این موضوع لاجرم کلیه سازمان‌ها و تشکلات اطلاعاتی را بر آن داشته تا جمع‌آوری و اشراف اطلاعاتی بر دشمنان، مخالفین، همسایگان، و حفظ اسرار کشور از دسترسی بیگانگان را در سراسر برنامه‌های خود قرار داده و بر این اساس، جنگ ناپیدا و ناپایانی با عنوان «جنگ اطلاعات» در سراسر جهان بوجود آمده است.

در حال حاضر، هیچ حکومت یا سازمان سیاسی و نظامی در جهان بدون داشتن دستگاه اطلاعاتی قوی، نه می‌تواند حیات خود ادامه دهد و نه توان حفظ سرمایه‌های مادی و معنوی خود از غارت و چپاول دیگران را دارد. در چنین شرایطی، کلیه نظام‌های سیاسی ناگزیرند به هر نحو ممکن از رعبان خود عقب‌نمانند و از رشد و تقویت گسترش فن‌آوری جمع‌آوری اخبار و اطلاعات لحظه‌ای دریغ نمایند.

همان‌طور که گفته شد، اطلاعات (به معنای خاص آن) از جمله ابزارهای ضروری و موردنیاز کلیه نظام‌های سیاسی و جوامع و حکومت‌های دنیاست و تاریخ محسوب می‌شود. دین مبین اسلام نیز به عنوان جامع‌ترین و کامل‌ترین ادیان الهی به بای تأمین آسایش و آرامش فردی و اجتماعی بشر نازل شده است، بر اساس مبانی اعتقادی و ارزش‌های خاص خود، به موضوع اطلاعات نگریسته است.

خدای سبحان هدف از ارسال رسل و نزول کتب آسمانی را ایجاد و گسترش عدالت می‌داند. اجرای عدالت و سامان‌دادن به زندگی فردی و اجتماعی بشر، حفظ نظم و آرامش و امنیت جامعه، تنها در سایه حکومت تحقق می‌یابد. حکومت سنگ بنای اجرای بسیاری از

احکام و قوانین تعالی بخش اسلام و ضروری ترین ابزار مورد نیاز برای حفظ نظم، آرامش و امنیت جامعه انسانی است. بر همین اساس رسول اکرم حضرت محمد (ص) در همان روزهای اولیه که جامعه نوپای اسلامی در مدینه شکل گرفت، اقدام به ایجاد حکومت اسلامی نمود و در سایه آن معارف اسلامی را گسترش و احکام اسلام را اجرا می نمود.

حکومت اسلامی، سیستم مدیریتی و حاکمیتی اسلام در جهت اجرا، نظارت و مدیریت بخش عمده ای از احکام و قوانین شرعی است و به تعبیر امام خمینی (ره)، «حکومت اسلامی، فقه عمل اسلام است».

ایجاد، حفظ و بقای حکومت، ابزارها و امکاناتی نیاز دارد که یکی از مهم ترین ابزارها و نیازهای هر نوع حکومت، اعم از حکومت های دینی و یا غیردینی، موضوع «اطلاعات» است.

به بیان دیگر، هدف از تجسس جمع آوری اطلاعات که معمولاً به صورت پنهان و بدون اطلاع، اجازه و رضایت دیگران انجام می شود، جمع آوری اطلاعات از مخالفین، رقبا و ممانعت از افشای اسرار درونی سازمان ها و نهادهای حکومتی می باشد. به عبارت دیگر بیش تر سازمان های اطلاعاتی برای رسیدن به اهداف اطلاعاتی خود، به هر وسیله ای تمسک می جویند. اما اسلام در مورد جمع آوری اطلاعات، تجسس را بر اساس قوانین و ضوابط ویرانی پذیرفته است که ارائه کننده «سیستم اطلاعاتی اسلام» می باشد.

از نظر قوانین اسلام، اصل اولی حرمت و عدم جواز تجسس و جمع آوری اطلاعات می باشد.

از طرف دیگر ادله عقلی و نقلی فراوان دیگری وارد شده که دلالت بر جواز تجسس و جمع آوری اطلاعات طی ضوابط و مقررات خاصی می نماید.

از بررسی مجموع ادله وارده درباره اطلاعات، این مطلب به دست می آید که از نظر مبانی اسلامی، اصل اولی حرمت تجسس و جمع آوری اطلاعات است، ولی از این اصل

کلی در مواردی جمع‌آوری اطلاعات طی شرایط و ضوابطی خاصی جایز و بلکه واجب شمرده شده است. به عبارت دیگر اسلام نه همانند اکثر و یا همه نظام‌های سیاسی، تجسس و جمع‌آوری اطلاعات را به صورت مطلق جایز دانسته و نه آن را به طور مطلق حرام نموده است. بلکه از نظر اسلام اصل اولی در تجسس و جمع‌آوری اطلاعات و اخبار، حرمت است، لکن گاهی ممکن است در شرایط و ضوابط خاصی، اطلاعات واجب و گاهی حرام و گاهی نیز جایز باشد.

پیشینه بحث

موضوع «تجسس» در ذیل آیه ولا تجسسوا و همچنین موضوع «امنیت» ذیل آیات متعددی مرتبط با رازها و اسرار، مورد بحث و بررسی مفسرین علوم قرآن قرار گرفته است. اما هر دو عنوان «امنیت» و «اسرار» از منظر فقهی به عنوان یک موضوع مستقل در کتب فقهی مورد بحث قرار نگرفته است. لکن فقهای عظام در ذیل بعضی از ابواب فقهی، به صورت خلاصه و بر حسب نیاز، بخشی از مباحث مرتبط با امنیت و اطلاعات را در ذیل مباحث جهاد، قضا، شهادت، حدود، امر به معروف و نهی از منکر، عقد ذمی و... مطرح نموده‌اند.

ثقة الاسلام کلینی^(۱) در قرن چهارم هجری در کتاب نافی جلد دوم، بابی تحت عنوان «ان الفرائض لا تقام الا بالسيف» آورده است و در ضمن آن برخی از مواردی را ذکر کرده که اجرای آن‌ها نیاز به شمشیر دارد و الا ناامنی مانع اجرای فرائض را خواهد و حقوق الهی می‌شود.

۱. محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی معروف به ثقة الاسلام و شیخ المشایخ، از بزرگان دانشمندان شیعه در زمان غیبت صغرا است که در نیمه دوم قرن سوم و نیمه اول قرن چهارم هجری در عهد امام یازدهم در روستایی بنام «کلین» در ۳۸ کیلومتری شهر ری دیده به جهان گشود (<http://fa.wikishia.net/view>).

در قرن پنجم سید مرتضی^(۱) در کتاب ارزش‌مند «الناصریات» و برادرش سید رضی^(۲) در کتاب ارزش‌مند «نهج البلاغه» که منبعی غنی در نظریه سیاست و حکومت دینی است، کلمات و گفته‌های زیادی از حضرت علی^(۳) در مورد اطلاعات و امنیت در نهج البلاغه گردآوری کرده است. گردآوری و تدوین نهج البلاغه انقلاب جدیدی در فقه سیاسی شیعه به وجود آورد.

ابوالصلاح حلبی^(۴) شاگرد سید مرتضی^(۱) فقه سیاسی را وارد مرحله جدیدی کرد. او در کتاب «الکافی فی الفقه» بابی تحت عنوان «من تصح نیایته عنه»^(۵) گشوده که در آن به وظیفه فقیه در تشکیل حکومت و اجرای حدود الهی از جمله برقراری امنیت و برخورد با عاملان ناامنی اشاره می‌کند. وی در نهایت هر حکومتی را که به مردم^(۶) بازگشت داشته باشد را مشروع و تبعیت از آن را واجب می‌داند و در ادامه ادلّه منکرین لزوم حکومت را برشمرده و یک به یک آنها را رد می‌کند.

۱. ابوالقاسم علی بن الحسین بن موسی، مشهور به سید مرتضی علی‌نهدی، متولد ۳۵۵ ه‍.ق ادیب، متکلم و فقیه شیعه در قرن پنجم هجری است. او آن‌چنان در علوم اسلامی سر داشته است که نویسنده کتاب، او را مروج الذهب و یا مجدد مذهب در قرن چهارم نامیده است (<http://www.wikifqh.ir>).

۲. ابوالحسن محمد بن الحسن بن موسی معروف به سید رضی یا شریف رضی از علمای قرن ۴ قمری و گردآورنده نهج البلاغه است. وی در سال ۳۵۹ در شهر بغداد به دنیا آمد و از همان کودکی به فراگیری دروس فقه، اصول ادبیات و علوم قرآنی رو آورد. وی دارای تألیفات متعددی است که معروفترین آنها «نهج البلاغه» است.

۳. تقی بن نجم‌الدین بن عبدالله حلبی معروف به ابوالصلاح حلبی فقیه و متکلم شام، در سال ۳۴۷ قمری در حلب از شهرهای سوریه بدنیا آمد. وی کتب فقهی و کلامی ارزش‌مندی تألیف کرده است که بسیاری از آنها در دسترس می‌باشد و از برخی از آنها نیز اثری نیست و تنها نام آنها در تاریخ ثبت شده است. وی در سال ۴۴۷ در شهر حلب درگذشت و در همان‌جا مدفون گردید (<http://fa.wikipedia.org/wiki>).

۴. کسانی که نیابت از آنها صحیح است، الکافی فی الفقه، ص ۲۶۳.

۵. همان

شیخ طوسی^(۱) در همین قرن از امنیت سیاسی حکومت و حاکم و احکام تجسس و جاسوسی بحث کرده و در کتاب نهایی^۲، در باب «قتال مع اهل البغی و المحاربین» و «کتاب الجهاد»، بحث امنیت، حکومت و جاسوسی را با تفصیل بیش‌تری مطرح نموده است. وی هم‌چنین در کتاب مبسوط^۳، به تفصیل اقسام جاسوس را تبیین و حکم جزایی هرکدام را بیان نموده است.

در قرن ششم ابن حمزه^(۴) در کتاب «الوسيله»^۵ و ابن زهره^۶ در «کتاب غنیه» و ابن ادریس^(۷) در کتاب «سراثر» نیز بحث جاسوس را پی‌گیری نموده‌اند. از زمان ابن ادریس^(۸) فقه، خصوصاً فقه حکومتی که با درگذشت شیخ طوسی دچار رکود شده بود؛ مرحله جابجایی و رشد را آغاز نمود.

در قرن هفتم، محقق^(۹) در کتاب «شرایع»، به‌طور مبسوط به بحث جهاد و امنیت سیاسی در مورد حکومت و حاکم پرداخته است.

۱. محمد بن حسن بن علی، ملقب به شیخ النعمه، کنیه‌اش ابو جعفر، فقیه، محدث و متکلم امام قرن پنجم بود. در سال ۳۸۵ قمری در طوس به دنیا آمد. از وی آثار و تألیفات بسیار زیادی به‌جا مانده است که دو تا از کتب اربعه به نام‌های تهذیب و استصار توسط ایشان تدوین شده است.

۲. البهائیه، ص ۳۰۲

۳. مبسوط، ج ۲، ص ۱۵

۴. ابن حمزه طوسی، معروف به عماد الدین طوسی معاصر با شیخ طوسی بوده است. کنیه‌اش ابو جعفر و شهرتش طوسی بوده و به جهت انتساب به تألیفش «الوسيله» نام او را صاحب الوسيله می‌گویند. (<http://wiki.ahlolbait.com>)

۵. الوسيله، ص ۲۰۵

۶. ابوالمکارم عز الدین حمزه بن علی بن زهره معروف به ابن زهره، فقیه، اصولی، متکلم و نحو؛ یکی از علمای بزرگ شیعه در قرن ششم هجری است. وی در سال ۵۱۱ هجری در شهر حلب دیده به دنیا گشود (<http://en.wikipedia.org>)

۷. محمد بن مصور ابن ادریس معروف به ابن ادریس از فقهای بنام شیعه در قرن ششم می‌باشد. از او آثار متعدد و گران قدری به‌جا مانده که مهم‌ترین و معروف‌ترین آن‌ها کتاب «السراثر الحاوی لتحریر الفتاوی» معروف به السراثر است.

۸. ابوالقاسم جعفر بن حسن بن یحیی بن سعید حلّی فقیه، اصولی و شاعر بزرگ شیعی و مشهور به محقق حلّی در سال ۶۰۲ در حله به دنیا آمد. وی صاحب تألیفات زیادی است که معروف‌ترین آن‌ها عبارتند از «شرایع الاسلام» و «المختصر النافع فی فقه الامامیه».

در قرن هشتم، علامه حلی^(ره) در «ارشادالاذهان» و «تذکره الفقهاء» و «مختلف الشیعه» و کتب دیگرش و هم‌چنین شهید اول^(ره) در کتاب‌های «ذروس» و «قواعد»، با تفصیل بیش‌تری به بحث امنیت پرداخته و در کتاب «قواعد الاحکام»، برخی از احکام حکومتی از جمله کتاب «الجهاد» و هم‌چنین بحث برخورد با بغات و احکام جاسوس را تحریر نموده‌اند.

شهید اول^(ره) ضمن همکاری با حکومت شیعی سربداران که موجب شهادت او شد، فقه را در بهار قطب تقسیم‌بندی نموده و قطب چهارم را به سیاست اختصاص داده است، از جمله مباحث این باب بحث جهاد و مقابله با دشمنان خارجی و داخلی می‌باشد که به موضوع امنیت پرداخته است.

در قرن نهم، فاضل مقداد^(ره) در کتاب‌های «التنقیح» و «کنزالعرفان»، هم‌چنین ابن فهد حلی^(ره) از جمله مطرح‌کنندگان بحث امنیت سیاسی در فقه بوده‌اند. فاضل مقداد^(ره) جدایی بین سیاست و دین را محال دانسته و یک را بدون دیگری بی‌اثر می‌داند و به همین علت امام و حاکم را مسئول هدایت و امنیت جامعه می‌داند.^۱

۱. شیخ جمال‌الدین أبو منصور حسن بن سدید الدین یوسف ابن الدین علی بن محمد ابن مطهر حلی معروف به علامه حلی از علمای قرن هشتم قمری بود. او در ۷۶۷/۱۲۹۰ ق هـ حله به دنیا آمد. وی دارای بیش از ۱۸ تألیف ارزشمند است.

۲. محمد بن مکی ملقب به شهید اول در سال ۷۳۴ قمری در جبل عامل لبنان در خانقاهی مذهبی و اهل علم چشم به جهان گشود. از شهیداول آثار زیادی به جای مانده که می‌توان از جمله کتاب‌های «ذکری الشیعه فی احکام الشریعه» و «اللمعة الدمشقیه» را نام برد که یک دوره‌ی فقه در احکام اسلام می‌باشد.

۳. ابو عبدالله مقداد بن عبدالله معروف به قاضی مقداد یا فاضل سیوزی، از فقیهان بزرگ قرن هفتم هجری است. وی دارای آثار علمی و ارزشمند زیادی است که از جمله آن‌ها، النافع یوم الحشر، که شرح باب حادی عشر، اللوامع الالهیه، قواعد الفقهیه، المسائل المقدادیه، ارشاد الطالبین می‌باشد.

۴. ابوالعباس جمال‌الدین احمد بن شمس‌الدین محمد بن فهد حلی اسدی معروف به «ابن فهد حلی»، فقیه، محدث و عارف کامل قرن نهم هجری است که در سال ۷۵۷ هجری قمری در شهر حله به دنیا آمد. از ایشان آثار بسیار ارزشمندی در موضوعات فقه، کلام، اخلاق و ادعیه به‌جا مانده و شاگردان زیادی را تربیت نموده است (fa.wikipedia.org).

۵. اللوامع الإلهیة فی مباحث الکلامیة، ص ۲۶۴

در قرن دهم، محقق ثانی^(۲) در کتب «جامع المقاصد» و «الرسائل»، شهید ثانی^(۳) در کتب «التمهید»، «حاشیه الارشاد» و «مسالك» و هم چنین مقدّس اردبیلی^(۴) در کتاب «زبدة البيان» و «مجمع الفائدة» بحث امنیت دولت و حاکم اسلامی و به دنبال آن برخی از مباحث تجسّس را پی گیری نموده‌اند.

در قرن یازدهم فقها کم‌تر به طرح مباحث امنیت و اطلاعات پرداخته‌اند اما، صاحب مدارک^(۵) و مرحوم فیض کاشانی^(۶) در «وافی» این بحث را دنبال کرده‌اند.

فیض کاشانی^(۷) ضمن ضروری و بدیهی دانستن مسأله ولایت فقیه^۳، وقتی به شرح وظایف ولی فقیه می‌رسد از جمله وظایف وی را برخورد با عاملان ناامنی دانسته‌اند.

در قرن دوازدهم محمدباقر مجلسی^(۸) در «بحار الانوار» و «مرآة العقول»، فاضل هندی^(۹) در «کشف اللثام» و شیخ حر عاملی^(۱۰) در کتاب «الهدایة» و «وسائل الشیعه»، با تفصیل بیش‌تری به این موضوع می‌پردازند.

شیخ حر عاملی^(۱۱) گنجینه‌ای از روایات را در موضوعات مختلف از جمله جهاد با

۱. سیدمحمد بن علی بن حسن بن ابی الحسن موسوی عابدی، ملقب به شمس الدین که به «صاحب مدارک» معروف است. در سال ۹۴۶ در خانواده‌ای مذهبی به دنیا آمد. مهم‌ترین تألیف وی کتاب ارزش‌مند «مدارک الاحکام فی شرح شرایع الاسلام» است (www.pajooh.com).

۲. ملا محمد محسن فیض کاشانی فرزند سیدرضی الدین شاه در سال ۱۰۰۷ ق در شهر کاشان متولد شد (http://www.tebyan.net).

۳. مفاتیح الشرایع، ج ۱، ص ۷-۸.

۴. محمدباقر مجلسی معروف به علامه مجلسی و مجلسی ثانی فرزند محمد تقی مجلسی شیعه می‌باشد که در سال ۱۰۳۷ هجری قمری در شهر اصفهان به دنیا آمد. او در طول عمر ۷۳ ساله خویش، بیش از یک صد کتاب به زبان فارسی و عربی نوشت که یکی از آنها آن بحار الانوار است با ۱۱۰ جلد و عنوان دیگر مرآة العقول با ۲۶ جلد. حدود ۴۰ کتاب نیز به او نسبت داده شده است.

۵. محمد بن حسن حر عاملی، محدث و فقیه نامور امامی در قرن یازدهم می‌باشد. و از علمای جبل عامل لبنان است که در ۸/۷/۱۰۳۳ در روستای مشغره از مناطق مشهور جبل عامل به دنیا آمد. وی دارای تألیفات زیادی که معروف‌ترین آن‌ها کتاب ارزش‌مند «وسائل الشیعه» می‌باشد (www.wikifegh.ir).

دشمنان و بحث امنیت را جمع‌آوری نموده که امروز به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع مهم روایی مورد استفاده و استناد فقها قرار می‌گیرد.

در قرن سیزدهم، مرحوم شیخ جعفر کاشف الغطاء^(۱) در ذیل بحث جزیه، به بحث جاسوسی پرداخته و ملا احمد نراقی^(۲) در کتاب «مستند الشیعه»، سید علی قاضی^(۳) در «ریاض المسائل»، و محمد حسن نجفی^(۴) در کتاب گرانسنگ «جواهر الکلام» به خوبی و به‌طور کامل بحث جهاد و مسائل مربوط به آن را در باب حکومت و حاکم و سپس برخی از مباحث نجس را مورد بررسی قرار داده‌اند.

در قرن چهاردهم میرزا حسین نوری^(۵) در کتاب «مستدرک الوسائل»، آقا ضیاءالدین عراقی^(۶) در «شرح تفسیر»، و خلاصه در قرن پانزدهم توسط امام خمینی^(۷) در کتاب

۱. شیخ جعفر بن خضر مالکی، معروف به شیخ اکبر کاشف الغطاء (متوفای ۱۲۲۷ قمری)) یکی از بزرگ‌ترین علما و مراجع اوایل قرن سیزدهم هجری در جهان تشیع بود. نسب او به ابراهیم (فرمانده سپاه مختار) پسر مالک اشتر نخعی (فرمانده سپاه امام علی) می‌رسد. از مهم‌ترین آثار کاشف الغطاء کتاب جامع کشف الغطاء می‌باشد (fa.wikipedia.org/wiki).

۲. احمد بن محمد مهدی فاضل نراقی فرزند ملا مهدی نراقی. از وی آثار زیادی به زبان عربی و فارسی به جا مانده که یکی از معروف‌ترین آن‌ها، کتاب «معراج السعاده» است.

۳. سید علی قاضی طباطبایی معروف به علامه قاضی فرزند میرزا حسین طباطبایی در ۹ اردیبهشت ۱۲۴۵ (۱۳ ذی‌الحجه ۱۲۸۲ قمری) در تبریز زاده شد (<http://fa.wikipedia.org/wiki>).

۴. آیه الله شیخ محمدحسن بن شیخ باقر بن شیخ عبدالرحیم بن آقا محمد بن ملا عبدالرحیم شریف اصفهانی، معروف به صاحب جواهر در سال ۱۲۰۰ در نجف متولد شد. مهم‌ترین کتاب ایشان به در ۲۴ سالگی نگارش آن را آغاز کرد و تقریباً اتمام آن ۳۲ سال به طول انجامید کتاب بی‌همتای «جواهر کلام» در شرح کتاب شرایع الاسلام، محقق حلی است.

۵. میرزا حسین نوری در هیجده شوال ۱۲۵۴ ق در روستای پالو، از روستاهای اطراف شهرستان نور در استان مازندران، چشم به دنیا گشود. از وی آثار بسیار زیادی به جا مانده است که یکی از آن‌ها کتاب ارزشمند «مستدرک الوسائل» است.

۶. علی معروف به آقا ضیاء الدین عراقی فرزند آخوند ملا محمد کبیر سلطان آبادی (عراقی) در سال ۱۲۷۸ هـ. ق، در محله حصار قدم سلطان‌آباد اراک به دنیا آمد. از وی آثار زیادی در زمینه فقه و اصول به جا مانده و شاگردانی زیادی را تربیت نمود است.

«تحریر الوسیله»، مبحث الجهاد و هم چنین کتاب «المکاسب» و کتاب «حکومت اسلامی» وظیفه دولت در تأمین امنیت را به صورت مفصل و مستدل عنوان نمودند.

محمد جواد مغنیه^(۲۶) در کتاب «فقه الصادق»، سید ابوالقاسم خوئی^(۲۷) در کتاب‌های «منهاج» و «تکمله» و برخی دیگر از فقها، بحث امنیت، خصوصاً امنیت سیاسی و عوامل برهم زنده آن را پی‌گیری نموده‌اند.

بعد از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی به رهبری امام خمینی^(۲۸) و تشکیل جمهوری اسلامی، سازان‌های اطلاعاتی شرعی شکل گرفت و به همین جهت فضای مناسبی جهت تدوین مبانی اطلاعات اسلامی فراهم گردید. در همان سال‌های اولیه پیروزی انقلاب، ارگان‌های انقلابی، خصوصاً واحد اطلاعات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی اقدامات گسترده و ارزش‌مندی در زمینه‌های آموزشی و چاپ و انتشار متون و نرم‌افزارهای آموزشی در حوزه‌های احکام، اخلاق اسلامی و معارف دین انجام داده و در نتیجه ده‌ها جلد کتب در زمینه‌های مختلف اطلاعات استثنائی تربط علما و شخصیت‌های حوزوی تدوین گردید و در نتیجه اقدامات بسیار ارزش‌مند و نازنین و تدوین فقه سیاسی، امنیتی و اطلاعاتی شیعه برداشته شد.

آیت‌الله احمدی میانجی^(۲۹) طی سلسله دروس‌های «تحت عنوان «اطلاعات و تحقیقات در اسلام» لزوم اطلاعات و تحقیقات، خطرات و افات شرعی و عقلی آن و احکام تجسس در اسلام را مطرح نمودند. متأسفانه عمر گریزان کفاف نداد لکن مباحث ایشان تحت همین عنوان تنظیم و منتشر گردید.

حجه الاسلام عمید زنجانی^(۳۰) اقدام به تدوین کتاب «فقه سیاسی» در ده جلد نمود که مباحث امنیت و برخی از مباحث مرتبط با اطلاعات را مطرح نموده است.

آقای منتظری^(۳۱) در کتاب «دراسات فی ولایت الفقیه» بابی تحت عنوان استخبارات را مطرح نموده و در این باب مباحث مفصلی در رابطه، ضرورت اطلاعات و احکام تجسس تدوین نمودند.

حجه الاسلام علی دغموش از علمای لبنان، اقدام به جمع‌آوری قسمت زیادی از حوادث و وقایع صدر اسلام و هم‌چنین روایات وارده در رابطه با اطلاعات نموده و آن را در مجموعه‌ای سه جلدی تحت عنوان «موسوعه الاستخبارات» تدوین و منتشر نموده است.

حجه الاسلام دکتر احمد عابدی در سال‌های اخیر برای اولین بار در حوزه علمیه قم، اقدام به برگزاری درس خارج «فقه اطلاعات» نمود و در دروس خود ابعاد بیش‌تری از مباحث فقهی اطلاعات را تبیین و تنقیح نمود که اقدام بسیار مثبت و ارزش‌مندی در بسط و گسترش مباحث مبتنی با این موضوع می‌باشد. مباحث ایشان بعدها در کتابی تحت عنوان «فقه الامن» چاپ و منتشر گردید.

حجه الاسلام نجم‌الدین طبسی، از علمای حوزه علمیه قم نیز در کتابی تحت عنوان «تجسس» به موضوع اطلاعات در اسلام و احکام جاسوس پرداخته است.

برخی از مراکز علمی و اطلاعاتی عربستان سعودی و هم‌چنین دانشگاه الازهر مصر نیز با رویکرد مذهبی پایان‌نامه‌هایی در رابطه با اطلاعات و امنیت در دستور کار دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و دکتری قرار داده که برخی از آن‌ها تدوین و منتشر شده است.

گرچه در این حوزه کارهای علمی ارزش‌مندی صورت گرفته‌اند هنوز مباحث این موضوع در مراحل اولیه خود قرار دارد و به بسیاری از زوایای اصلی و فرعی آن پرداخته نشده است و نیاز به تحقیق و تفحص بیش‌تر می‌باشد.

تحقیق حاضر اضافه بر استفاده از مباحث و کتب بزرگانی که در این خصوص صاحب‌نظر و یا دارای تألیف می‌باشند، در حوزه گسترده‌تری موضوع اطلاعات در فقه اسلامی را مورد بررسی قرار داده است.

این نوشتار علاوه بر جنبه علمی و تحقیقاتی، از جهت کاربردی و عملی نیز از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است؛ زیرا تعیین حدود و مرزهای موارد وجوب و حرمت تجسس

برای کارکنان و دست‌اندرکاران و شاغلین در نهادهای، ادارات و سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی و کلیه کسانی که می‌خواهند بر اساس مبانی شرعی به ایفای وظایف خود بپردازند، و از ارتکاب به محرمات جلوگیری نمایند ضروری بوده و آنان را با حدود و احکام شرعی در این موضوع آشنا خواهد کرد.

عبدالله بخشی

www.ketab.ir